

'Cloche' no és campana, pamort!

A la Cerdanya, partida administrativament en diversos sentits, l'existència de la frontera ha condicionat, no només econòmicament, una comarca que sovint ha fet del pas fronterer un determinant vital. Per saltar-lo. Contrabandistes i resistents han trinxat una ratlla que, avui, molts continuen sentint amb dolor.

Si la frontera és, com ens indica el diccionari, una "ratlla que separa", possiblement aquesta comarca n'esdevingui paradigma. Paradigma de línies a terra, divisions administratives i cartells anunciant-les més o menys visiblement segons les circumstàncies. Però paradigma, també, de la saba que continua circulant pels teixits vasculars entre una banda i l'altra de la línia, obviant-la, saltant-la per la tossuderia de fets, imaginari, economia i sentiments.

Dividida com encara roman entre dos estats, una comunitat autònoma, un departament, dues províncies i dos cantons, la imponent plana ceretana s'estén, des dels seus més de 1.000 quilòmetres d'altitud, naturalment indiferent al canvi d'administracions. Es dibuixa i configura a partir de la pròpia geografia, rodejada de granits majestuosos, modelada pel pas tossut del Segre, per congostos i antigues glaceres, humanitzada a traç de prats i camps encara treballats, de teulades brillants de pissarres i campanars punxeguts. La seva sola presència és un desmentit de l'escissió: amb tantes ratlles com li dibuixen a terra i no n'hi ha cap que no li contradigui l'orografia.

"És un contrasentit ben absurd —escriu la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*— el fet que una comarca natural de configuració tan precisa i ben delimitada, avui en dia sigui administrativament partida entre dos estats." Un contrasentit ben absurd amb el qual la Cerdanya viu del Tractat dels Pirineus ençà: aleshores, per segellar la pau entre Lluís XIV de França i Felip III de Catalunya-Aragó i

IV de Castella, es van "cedir" a l'estat francès trenta-tres pobles ceretans, a més del Rosselló, el Conflent, el Vallespir i el Capcir (sense comptar, no cal dir-ho, amb el parer de les Corts Catalanes i obrint un llarg període d'oposicions i resistències per la reincorporació al Principat de les terres arrabassades).

Des d'aleshores que no és difícil imaginar-se la comarca basculant entre el gest foteta o l'aire adust que la seva gent sap posar segons convé o li empeteiga, cada vegada que es mira "la ratlla" (que així, precisament, és com anomenaven les persones grans la divisió estatal). I tampis, al capdavall; tant se val, de la frontera. Com explica Andreu Comançós, que té les terres tallades pel renoi de ratlla, "llaurant passi cinquanta vegades a totes bandes".

Ja ho sabem, que, en instituir-se, la frontera política no separava res que fos diferent. Ni econòmicament, ni culturalment ni cap altre ment que ens vulguem empescar. Però és gairebé impossible que tres-cents cinquanta anys de línia divisòria no deixin senyal. Fins a quin punt és pregon, fins a quin punt visible, dolorós o, encara, una oportunitat de benefici, serà quelcom que provarem d'anar escatint mínimament en aquest recorregut a banda i banda de la frontera.

Actualment, passar la famosa ratlla no té secret: a peu o amb cotxe, bicicleta o patinet, no hi trobareu gaire més entrebanc que el propi de l'orografia parcialment boteruda de la carretera que la travessa. Amb aquells cartells de "change-cambio-exchange-etc." que l'euro ha tornat inútils i amb els locals de vidres

Des de l'esglésiola de Bell-lloc s'abraça gairebé tota la comarca. Per aquí, en algun lloc, l'acord entre dos estats hi va dibuixar una ratlla. La geografia, tossudament, la desmenteix.

bruts per llogar, tot té un caire com d'escenari deixat estar a la intempèrie que us mira amb el posat patètic de qui va ser i ara ja no. Val a dir, però, que, amb el pragmatisme que caracteritza la gent d'aquesta terra, si pregunteu per aquest decandiment del comerç en una població que va néixer –i créixer– precisament d'una guingueta –barraca o cantina– plantada al camí ral de Puigcerdà a Ix pocs anys després que s'establís la frontera, us diran que el que ha passat al poble –que en francès, i des del 1815, arran de la visita d'una dama molt duquessa, anomenen Bourg-madame– té relació “no tant amb la frontera com amb el supermercat”.

Però tornem a la ratlla: d'acord que feia anys que havia perdut l'aire intimidatori que se suposa a un pas fronterer entre dos estats; d'acord que era pràctica habitual, fins i tot en temps de gendarmes, policies i barreres travesseres a franges blanques i vermelles, deixar el

vehicle aparcat a una banda i passar la duana a peu, per la vorereta del pont que creua el riu Reür, arribar a la Guingueta d'Ix –a uns escassos centenars de metres–, carregar de pastes, formatges i mantegues –posem per cas, i majoritàriament– i tornar amb els cabassos plens a vessar cap al cotxe sense haver de patir cap inoportuna inquisició uniformada.

D'acord, sí. Però l'actual decrepitud és un espectacle que ens podríem molt ben estalviar si no fos que, en realitat, allà continua, immutable malgrat tot, ella, la frontera. Perquè, de fet, dins de l'aparent decadència i malgrat aquesta, mig d'amagatotis al voltant dels edificis decadents –que, al seu torn, semblen camuflar-se per entre aquella mena de botigues de testos i nans de jardí que tenen tendència, qui sap per quins set sous, a créixer enganxadetes les unes amb les altres– hi ha encara, operatives, les policies dels respectius estats. I les banderes.

De fet, no cal oblidar que els famosos Acords de Schengen, que en el nostre imaginari es poden haver acabat convertint en sinònim d'eliminació fronterera, simplement feien referència a una “supressió gradual dels controls a les fronteres comunes” dins de la Unió Europea. És des d'aquest guardar l'espai com en un “per si de cas”, per tant, que es pot entendre que no acabin de desmantellar unes instal·lacions que es van desfent, impúdicament, a la vista dels passavolants.

El colador. No sempre s'ha practicat igual, el mateix acte de travessar la frontera. No fa pas tants anys com això, l'operació es presentava força més tortuosa, tramposa, perillosa, segons el cas. Encara hi ha qui recorda com anaven les coses quan aquesta línia que avui ens permetem d'obviar o ridiculitzar s'alçava talment com un mur sòlidament inviolable, difícilíssim de traspasar quan era

Tant si es tractava de fer passar clandestinament persones com material de contraban, van convertir la frontera en un colador

de vital importància aconseguir-ho. N'hi va haver molts que hi van deixar la pell. I alguns que ho van arriscar tot perquè molts d'altres la salvessin. N'hi va haver que van fer la primera pesseta –i la segona– carretejant –o fent carretejar– pesants feixos a l'esquena; amagant feixos i contrabandistes a les seves cases (les “cloques”); acceptant de dur, juntament amb la mercaderia, “paquets” humans que pagaven al comptat guia i companyia per travessar la ratlla en un sentit o en un altre; fent de “pillet” i furtant, per la via de l'atrancament en plena serra, la mercaderia al contrabandista (cosa que de vegades esdevenia un autoassalt, val a dir, per quedar-se amb els feixos). Entre tots, però, tant si duïen a terme una ocupació ocasional com si en feien ofici, tant si es tractava de fer passar clandestinament persones com material de contraban, van convertir la frontera en un colador.

“Passadors, passamuntanyes, passafronteres, guies i contrabandistes, gent criada a la frontera, eren pastors, pagesos, mossos de mules o bouers, carboners, ramaders, jornalers, llenyataires, bracers, obrers, minaires. La frontera, a més de representar un element de dina-

mització econòmica de l'entorn, constituïa el seu *modus vivendi*.” Qui això escriu és l'historiador Ferran Sánchez Agustí, autor del llibre *Espías, contrabando, maquis y evasión. La II Guerra Mundial en los Pirineos* (Ed. Milenio), que repassa de manera exhaustiva les rutes que van transformar la ratlla en una línia intermitent i que ens acosta, amb noms i cognoms, a les persones que, caminant-les i tornant-les a caminar, van fer les rutes.

De fet, situats com som a la Cerdanya, no hem d'oblidar que aquesta no és en absolut una terra aïllada, sinó zona de pas: en aquesta, des d'aquesta i cap a aquesta han passat diversos eixos de comunicació que n'han fet cruïlla important: la mateixa vall del Segre, que avança cap a l'est, el coll de Pimorent i el de la Perxa –que comuniquen, respectivament, amb Occitània i amb les conques de la Tet, camí de Perpinyà– o la collada de Toses són vies transitades des de temps immemorials. Legalment, o per al contraban.

I si parlem de contraban podem entrar a preguntar-nos, per exemple, com és que, com recull Sánchez Agustí, passada la guerra del 1936, a Ripoll, Campdevà-

nol, Gombren (Ripollès) o la Pobla de Lillet (Berguedà) consumien “oli de Castellar”, si a Castellar de n'Hug no hi havia ni una sola olivera per a mostra. La resposta, la dona l'anomenada “via de l'oli”: el camí de la vila berguedana a Osseja, a la Cerdanya. Cap allà pujaven els contrabandistes de Castellar, carregats de llana; hi aplegaven devers les quatre de la tarda i, quan ja es feia fosc, amb oli, sucre, sabó o cafè, tornaven a enfilat camí cap al Berguedà. És clar que les rutes tenien diverses variants o bifurcacions: també podien no partir necessàriament del Berguedà sinó quedar-se en l'amplitud comarcal i treure profit, en època de precarietat econòmica, d'una orografia cosida a fronteres, o podien encara fer cap a Andorra (d'on en tornaven amb pintes i botons de nacre, amb mitges i conyac, condensadors elèctrics o càmeres fotogràfiques, productes de farmàcia i preservatius, amb sacarina, cocaïna, raspalls de dents, dinamos, llantes de bicicleta, tabac o pneumàtics, posem per cas).

No es tractava només de contraban, però. Sovint, quan la situació política ho requeria, les mateixes rutes forjades a còpia de trepig es convertien en camí de salvació per a tota mena de perseguits. Sense anar més lluny, segons estimacions de Ferran Sánchez Agustí, en el període de la Segona Guerra Mundial van travessar el Pirineu “entre un mínim de 30.000 i un màxim de 50.000 evadits”. Les xifres, les especificava amb detall l'aleshores ambaixador nord-americà a l'estat espanyol, Carlton J. Hayes, i les recorda ara Sánchez Agustí: uns 500 oficials en missió secreta, centenars de polonesos, més de 3.000 jueus, fins a 5.000 aviadors (uns 1.100 dels quals eren nord-americans), 3.800 britànics, canadencs i quebequesos i 25.000 de l'estat francès.

Amb noms i cognoms. Molta, molta gent. I molta, també, n'hi havia en la intricada xarxa de resistents passadors d'informació i de persones que, per ideologia i/o casualitat i/o humanitat, va teixir perills i complicitats amb la intenció de perforar a cop d'enginy i voluntat els filferros fronterers. Una xarxa intricada i diversa que, en ocasions, ben po-

dia acostar-se –superant-lo– al surrealisme estrafolari que va fer triomfar la sèrie televisiva britànica *Allo Allo*, però que es bastia sobre tan punyent realitat que ara encara és capaç d'estremir els qui la recorden. I n'hi ha, que se'n recorden. Per a sort de tots.

Roger Sala, l'antic fuster d'Ix, i la seva esposa Maria Jana Sala Coll viuen en un carrer de cases amb jardí ordenades, amb rosers –algunes de les quals, no cal dir-ho, guarnides amb els seus nans inefables–, a la Guingueta. Només cal citar el nom del pare d'ell, Meliton Sala, i la porta s'obre de bat a bat. Hi ha fam de memòria, per aquestes contrades. I potser de justícia, també.

Ningú no ho diria, d'entrada, que davant d'un hospitalari i fresc suc de préssec, asseguts a la taula del menjador de casa, amb prou feines alçant la veu i gairebé sense deixar de somriure, Roger i Maria puguin estar parlant de perills i camps de concentració, d'aviadors anglesos i botes d'alemanys. Però ho fan. Perquè el pare d'ell era Meliton Sala, actiu passador de correus i persones durant la Segona Guerra Mundial, assassinat al camp de concentració de Neuengamme, prop d'Hamburg, a Alemanya.

De fet, tota la família de Meliton (la dona, Dolors Sala, i els seus cinc fills) va col·laborar activament amb les xarxes organitzades de la resistència. Roger Sala, que aleshores tenia cosa de dotze anys, recorda que, òbviament, ells, “sobre la resistència, no ho sabíem pas tot”, com no sabien què feia exactament, el pare, en les seves missions, ni en els viatges al consolat londinenc de Barcelona. Roger Sala recorda, sobretot, el correu: “El portava, des de Tolosa, un senyor que arribava amb el Tren Groc. Baixava aquí i després continuava a peu fins a Sallagosa. Nosaltres dúiem el correu a Queixans. Era un home alt, magre, amb un mostatxo com el de Dalí, cap amunt, que li donava un somriure tranquil. Em pensi que per a aquest treball havien de ser així: tranquils.” L'home tranquil del bigoti dalinià, que es feia dir M. Ozut, era Jean Raymond Gaillarde Oliva, enllaç del maquis de Llo i de la xarxa Akak de la resistència.

Si li pregunteu per les persones que va veure Roger Sala passar pel cobert de la

A dalt, el pas fronterer sobre el riu Reür, entre Puigcerdà i la Guingueta. Al costat i a sota, la Guingueta: retol del carrer del Tractat dels Pirineus i la constància del topònim que va posar a la població l'estat francès.

**Gairebé sense deixar de somriure,
Roger i Maria parlen de perills
i camps de concentració, d'aviadors
anglesos i botes d'alemanys**

NÚRIA CADENAS

Al carrer de sant Isidre, a Ix, davant del petit cementiri, la família Sala hi tenia un cobert per a l'aviram, la palla i els fugitius del nazisme (esquerra). Al centre, palanca sobre el Segre: un ombrivol pas fronterer utilitzat tant per les xarxes de la resistència com pels contrabandistes. A la dreta, torre Gelabert, un mas que queda literalment partit per la frontera.

seva casa d'Ix, de camí a l'altra banda, és possible que el sentiu evocar la cara de desconcert d'aquella jove jueva que "tant sí com no" se'n va voler anar amb les sabates de taló alt. Cap a la muntanya. Camí de Berga. "No s'adonava de la marxa que anava a fer", explica Sala, i estava aterrida: "El minyó que l'havia de fer passar ens va dir talment tenia por que no el deixava ni per anar a fer els seus treballs."

I si li pregunteu després pels motius d'assumir aquell risc, és possible que us respongui amb un somriure gairebé trist: "Oh, per ideal."

La campana d'Ix. Quan parla del seu pare, Roger Sala s'apassiona. Del seu pare i del treball incansable que han dut els fills per servir-ne el nom, per treure'l a la llum. Remembra la desesperació de la tarda en què van detenir el pare, la

banda que després rebia amb música els presoners alliberats i l'abraçada de la mare, a l'estació mateixa, quan ell li va preguntar quan tornaria el pare: "*Bientôt*", li va respondre, "aviat", "i demà serà nostre el goig". Però no. "Va pas tornar, el meu pare", exposa, lacònic, Roger.

Poc després, una carta d'un amic del pare, de Prats de Molló, els anunciava noves. Una cita a l'estació, amb clavell roig a la solapa inclòs, els les va detallar: la mort, la data, el camp de concentració.

Dolors Sala, enamorada i casada amb el roig Meliton, sempre havia estat "molt de missa". Al capçal del llit de matrimoni hi tenia penjats una creu de fusta amb la imatge de Jesucrist, flanquejada per dos quadres de la Mare de Déu. Quan algun dels fills va entrar a la seva cambra, dos dies després d'haver

conegut la mort de Meliton, darrere el llit només hi va trobar un pany blanc de paret. Buit.

Els símbols són importants. Sovint, més que els escarafalls. Per això la família Sala no ha parat de batallar fins que no ha vist el nom del pare escrit en un petit monument, a l'ombra d'un arbre, a la placeta de Cerdanya, a la Guingueta, a tocar de l'esglesiola. No va ser fins a l'any 1995, però, que es va fer el monument. I encara, explica Roger Sala, "perquè el meu germà va anar a trepar l'alcalde: 'nosaltres, que siguem vells -li va dir-, volem saber per quina raó mai no heu fet res pel nostre pare. Perquè era comunista? El consideràveu com un contrabandista?' 'Farem quelcom', li va dir. I ja està fet".

Els símbols són importants, sí. Per això Roger Sala somriu si li pregunteu per una petita campana que ha gravat en fus-

Història de Meliton

Meliton Sala Ribaudàs (1899-1945) i Dolors Sala Sala (1905-1979) neixen a Tòrrec (Noguera). En marxen per qüestions econòmiques i perquè els pares d'ella no volien que es casessin. L'any 1923 es casen a Puigcerdà. Viuen a Ix. Meliton treballa en les obres del darrer tram del Tren Groc i, després, recollint llet per a *Lateries* Domènech. Tenen cinc fills: Alice (1924), Rose (1926), Meliton (1928), Roger (1931) i Lidie (1939).

Tots ells participen en tasques de la resistència, durant la Segona Guerra Mundial. Meliton aprofita el seu treball transportant llet per traslladar també paquets i missatges de la xarxa Akak. Tots col·laboren a amagar i fer passar perseguits a l'altra banda de la frontera. De vegades, famílies senceres, amb nadons inclosos. Els amaguen al cobert del carrer de sant Isidre, on tenen l'aviram, un porc, conills. Quan arriba el dia concertat, la mainada els acompanya fins a una cort de les *Lateries*, a tocar de la ratlla ("des de les 7 h de la nit era interdit de circular", explica avui Roger Sala, "i tots vigilàvem: el germà en un lloc, la mare més amunt... fèiem senyals i una germana els anava guiant"). De nit, el pare i el fill gran els fan passar la frontera i els deixen ran del cementiri de Puigcerdà, en una barraca. Allà, el capellà de la vila, Joan Domènech, els recull per continuar la ruta.

Algú el delata, i el 8 de febrer del 1944, a les 5 h de la tarda, militars alemanys detenen Meliton Sala. Aquella mateixa nit ha portat catorze aviadors anglesos fins a la frontera. En el registre de casa seva hi troben alguns "llibres de filòsofs jueus" però no el carnet del Partit Comunista Francès, destruït a temps, juntament amb altres documents, per una filla, ni les motxilles dels aviadors, que Dolors ha amagat al cementiri. Al març, quan la neu ja no fa impossible el viatge, Meliton Sala és traslladat a Perpinyà. Alice, que va cada matí a l'estació del Tren Groc, veu per darrer cop el seu pare, emmanillat i rodejat de soldats.

Un mes després, la família es reintegra a la xarxa Akak per continuar passant el correu. Raonament dels responsables de la xarxa: és difícil pensar que es doni aquesta possibilitat, després de la detenció; per tant, precisament ells estan fora de tota sospita. Raonament de la família Sala: "Com més aviat acabés la guerra, més sort tindríem que el nostre pare podria tornar."

Meliton fill reprèn el pas de correu entre Ix i Queixans. Ha fet la ruta mil vegades al costat del pare; ara hi va sol. Després també passarà fugitiu. És l'Agent PI. Té quinze anys.

A l'abril, Meliton escriurà a la família des del camp de Compiègne, avantsala de la deportació. Que siguin forts i a reveure. Ells li envien un paquet de roba i un altre de menjar. Els els retornen. Amb una nota: "*Les internés du Camp de Compiègne n'ont besoin de rien*": no necessiten res.

Meliton Sala Ribaudàs mor el 18 de març del 1945 al camp de concentració de Neuengamme, a tocar d'Hamburg, Alemanya.

per fer-li-ho entendre: "La campana és la que van treure, comprens? És molt important, la diferència entre campana i *cloche*. No és el mateix. El dia de l'alliberament, la campana va tocar i tocar, pobreta. L'altra segur que no la fossin fet tocar, aquella *cloche*!".

El mas partit. Mai no ha semblat tan invisible una ratlla fronterera imposada pels estats com davant la figura digna

d'Andreu Comangés fitant enllà dels prats. En alguna banda, per davant dels seus ulls que llampeguen, diuen que hi ha la ratlla; aquí mateix, tan a prop que segur que la trepitges, partint per la meitat aquest conglomerat d'edificis de pedra antiga que inclouen la torre Gelabert i Cal Bessedas (i explica Comangés amb orgull, davant una porta amb l'any 1729 gravat, que també hi ha una "roca Bessedas" i que és la fita 471 d'una frontera

ta. Somriu, s'alça i se'n va a buscar un full manuscrit, fotocopiats, que regala, gairebé amb timidesa. És un poema. "La campana d'Ix." I explica aleshores que a casa sempre han parlat la llengua dels pares, però que, escriure-la, ja és una altra cosa: "A l'escola ens deien sempre: 'no parleu català!'. Ell, però, ha après a escriure en la seva llengua. Amb un diccionari, ho ha fet. I escriu poemes. Per explicar com tocaven les campanes d'aquella terra el 8 de maig del 1945; com repicava la campana d'Ix el final de la guerra. Tant repicava, de fet, que es va trencar. "Jo sé que tu ho has fet exprés!", li escriu Sala; i s'explica, de viva veu, després: "Per no haver de tocar la mort del meu pare." Ara, continua dient-li en vers, "una *cloche* és al teu lloc". I ja no és igual.

Si l'interlocutor posa cara de peix a l'explicació, Sala no estalviarà temps

Alguns dels rostres de la Cerdanya. En el sentit de les agulles del rellotge, Roger Sala i Marla Jana Sala Coll, a lx; Isabel Sevilla, que rentava roba al safareig de Puigcerdà i en reclamava la pervivència; Amadeu Comangés, a la torre Gelabert; i Firmin Jubal, a Enveig.

NÚRIA CADENAS

que “des de Biscaia va venint”). El mas partit és d’una mateixa família de pagesos que ara també es dediquen a això del turisme rural: des del balcó, que s’obre de bat a bat per embadalir el visitant, saluden la Tossa i el Cadí, el Puigpedrós i el massís del Pimorent.

Diuen que la gent de muntanya són secs i ferrenys i tancats i no sé quantes coses més. Potser sí. Però, ben mirat, aquesta també és la fama que alguns

atorguen als “catalans”, així, en general, i més que possiblement no hi acabaríem de coincidir. En tot cas, val a dir que, tòpics a banda, sense grans expansions ni escarafalls, sempre l’acudit més o menys intempestiu de presentar-se a preguntar sobre fronteres i circumstàncies ha trobat la porta de casa, de l’era o la botiga oberta. D’aquí a considerar que mitja conversa ja ens ha fet amics de tota la vida, però, hi ha un tros llarg.

Amadeu Comangés no sembla home de grans soliloquis. Però de seguida troba temps per a l’explicació, per acompanyar el foraster en la visita, per ensenyar-li la ratlla —que és un dir, és clar: sempre te l’has d’imaginar— i posar cara de pòquer davant la sorpresa visitant de trobar una casa tallada per la meitat. Poc després, Firmin Jubal, ferrer d’Enveig, hi posarà gest semblant: “Les fronteres ja les tenen, aquestes coses.” Ara, Co-

“Feien com que venien a comprar ous i, un cop aquí, es posaven a córrer. Només els calia passar a l'altre edifici i ja eren al ‘mas francès’”

mangés desplega pragmatisme en la resposta: la frontera? “Només serveix per pagar a cada costat.”

Total, que si el mas Gelabert viu a cavall de dos estats, també ho feia en els moments de conflicte. Així, durant la guerra del 1936, la gent, explica Comangés, “feien com que venien a comprar ous i, un cop aquí, es posaven a córrer”. Només els calia passar a l'altre edifici i ja eren al “mas francès”. Anys després, l'operació era una mica més complicada i a la inversa: mitjançant xarxes organitzades amb més o menys formalitat, l'objectiu era assolir l'edifici contrari, el “mas espanyol”.

La darrera indicació que dona Amadeu Comangés és gairebé un regal: us cal parlar amb Jubal, ferrer d'Enveig; és d'aquest poble, que baixaven els fugitius amb ànsia de frontera, i ell en sap bona cosa, de tot plegat.

“Per fer favor”. Abans d'arribar a Enveig, que queda geogràficament damunt de la torre Gelabert, just quan la carretera tomba direcció Tor de Querol, un cartell a la benzineria avisa que és “tancat-fermè-closed”. Sobta, potser, si provens del sud, que el multilingüisme no es planteja la necessitat d'incloure l'espa-

nyol. Sobta per inèrcia, en tot cas, però és lògic.

A peu mateix de carretera, tal com havia indicat Comangés, un edifici amb balcons plens de flors i una pila de ferros a l'entrada pot molt ben ser la casa de Jubal. Cal picar en fred i així és fet: surt al balcó un home amb mostatxo important, que escolta les confuses explicacions i de seguida se situa i canvia de llengua: “Deveu voler parlar amb mon pare...”. Efectivament. El pare, Firmin Juval, és a la botiga, assegut, encantat de poder servir algunes explicacions.

I parla de mossèn Ginoux, capellà de Dorres durant la Segona Guerra Mundial, que va aconseguir formar una espessa i heterogènia xarxa de col·laboradors per a la resistència. És un doll de paraules, Firmin Juval. Ara, a més, vol deixar escrit el que sap sobre aquells anys (perquè en quedi constància, una altra vegada). I, encara, treballa sobre les giragonses, els perquè i les conseqüències del Tractat dels Pirineus: de l'interès de l'estat francès per tenir obert camí cap a l'Arieja (“per això Enveig i la Tor”, que inicialment quedaven de la part sud de la ratlla, “van venir francesos”, raona) o de l'exclusió de Llívica que, com a vila que era i no poble, no va

entrar en el còmput de poblacions cedides i ara forma una illa en forma de mongeta dins de l'estat francès. Per a Jubal, la raó última d'aquesta excepció va tenir en realitat relació amb els sentiments o l'alcova: “Al mig d'estos afers sempre hi sigueu ficades les dones”, riu, abans d'explicar la història d'una noble amiga del príncep de la corona francesa, amb terres a Llívica i cap intenció de canviar de jurisdicció. Al capdavant, sembla que Llívica “no tenia un interès estratègic tan gran” com això i, a canvi de convenir que no podria acollir exèrcit ni fortificació (les runes del castell avui en semblen mut testimoni), va romandre a l'estat del sud.

Quan torna a recordar els anys de guerra i perills, Jubal recorda perfectament les dades. I les dates: el 27 de desembre del 1943, relata, tres homes havien de passar la frontera. Algú els havia duts fins al capellà de Dorres. “Al matí va venir a veure el meu pare, aviam algú que els acompanyés a Puigcerdà. Això no ho deien pas a tothom: havia de ser gent que tingués molta confiança els uns amb els altres.” Potser per això és que, malgrat les detencions, les deportacions i les morts, cap de les xarxes que operaven en aquesta comarca no va ser desmantellada. I no eren pas poques, val a dir.

En tot cas, el pare de Firmin en coneixia un “que es dedicava a fer passatges”, i acordaren tirar endavant. “Ara sembla una cosa aviat feta, però cal saber que érem ocupats per l'exèrcit alemany”, puntualitza Juval. Que se la jugaven, vaja. Tot i no conèixer l'existència ni el

Cines Babel
Cines Albatros | Cines Albatros

Todo lo demás

de Woody Allen

Si presentes aquesta butlleta tindràs el següent preu especial:

Si ets subscriptor d'EL TEMPS:
4€ de dilluns a dijous
i 4,40€ cap de setmana
(cal acompanyar justificant de pagament)

Si ets lector d'EL TEMPS:
4€ de dilluns a dijous

Fra Lluís Colomer, 4 Acc. VALÈNCIA

Meitat d'aquí, meitat d'allà

"Meitat de França, meitat d'Espanya, no hi ha altra terra com la Cerdanya." Ho canta, d'unes dècades ençà, l'himne que es va escriure per a la comarca. La dita es repeteix sovint, quan algun foraster (i amb el *boom* del turisme, la contrada en va plena) en lloa el paisatge, el menjar, el que sigui. I si bé és cert que ser "de França" no equival a "ser França", i que hi ha qui troba en la frase fins i tot una afirmació d'unitat comarcal, també hi ha qui s'ha empescat la resposta: "Ni França, ni Espanya: Cerdanya catalana." El joc d'identitats és a l'ordre del dia i, sovint, com fa l'adagi que parla d'intercanvis comercials fronterers en els límits de la legalitat, "el que es veu no és el que passa".

A primera vista, l'existència d'una divisió estatal es pot fer evident des de la mateixa quotidianitat: en horaris i ritmes laborals, en el calendari festiu, en les banderes i els rètols dels passos fronterers oficials (ratllats i repintats una i mil vegades, val a dir): en tot allò que depèn de la intervenció de l'estat. No hi ha casualitats, en aquesta deconstrucció identitària. No és casual, per exemple, que la carretera que condueix a la frontera estatal, cap al sud, s'anomeni, en passar per la població d'Ur, "*Route d'Espagne*".

No hi ha casualitats; ni secrets. Firmin Jubal, ferrer d'Enveig, n'explica algunes claus: l'any 1659, després del Tractat dels Pirineus, l'estat de seguida va enviar els funcionaris: "Tota l'administració, francesos; perquè la gent d'aquí no volien pas devenir francesos i alguna cosa havien de fer." El transvasament de població no es va aturar, continua Jubal: "Hi va haver minyones que es van casar amb aquella gent, i ara... s'ha pas escombrat tot, mes és pas com abans."

La negació de la partició comarcal, que ja va ser expressada, per exemple, en el fet que fins al 1803 el bisbat de la Seu d'Ur-

gell no reconegués la incorporació de les parròquies de l'ara anomenada Alta Cerdanya al bisbat de Perpinyà o al de Carcassona (segons el moment), continua emergint, explícitament o soterradament, ara sí, ara també. De vegades, més enllà d'una adscripció nacional conscient, d'entre les tres opcions possibles, els habitants d'aquesta comarca opten per la quarta: com explica Jubal, el "disbarat més gran", el que encara punxa i dol com una mala cosa, va ser la partició; per a ell, que s'hagués quedat "d'un bàndol o de l'altre, però sencera".

Més enllà dels sentiments, les passes que d'un temps ençà es fan cap al restabliment de la unitat comarcal vénen de la materialitat més estricta. D'una banda, el canvi econòmic; de l'altra, les necessitats vitals. Així, si l'economia agrícola i ramadera havia mantingut, malgrat la ratlla, estructures productives similars a banda i banda, i si el decantament cap al turisme que va començar primer la Cerdanya inclosa a l'estat francès les havia fet divergir (les infraestructures de comunicació per carretera i ferrocarril es van desenvolupar abans al nord de la comarca, i cap al seu nord), l'actual desenvolupament del sector serveis també al sud torna a equiparar les respectives economies. I no seria lògic, en aquest context, donar-se l'esquena.

Pel que fa a les necessitats vitals, el recent anunci de l'impuls d'un hospital transfronterer a Puigcerdà (que ha continuat i continua sent capital de comarca sencera, aplegant gent de tot arreu per anar a mercat, de festa o al metge), que podria estar enllestit l'any 2007, és un exemple de lògica comarcal. De moment, ja hi ha conveni signat entre el centre hospitalari Sant Joan de Perpinyà i l'Hospital de Puigcerdà per a l'atenció de ceretans de l'estat francès. La realitat, a poc que se l'ajudi, cau pel seu propi pes.

significat dels camps de concentració: "Si ho haguérem sabut, encara haguérem tingut més por." No diu pas que no ho haguessin fet. Més por, només. Que no és poc.

Arribades les 3 h de la tarda, començava l'operació. Entenien que la nit afegia perills i aprofitaven que "els alemanys eren reglats com paper de música" per trobar un buit entre els seus costums. Els soldats passaven sempre a hores fixes: "Aquí pujaven cada dia entre les 11 h i migdia, un darrere d'altre. Al cementiri es topaven amb els que venien d'Ur, deien quatre paraules i tornaven." No era un horari difícil de controlar. Cosa que no restava perill a l'operació. Per què ho fèieu?, li podeu preguntar ara a Firmin. La resposta és tan clara que esborrona: "Per fer favor. Per socórrer aquesta gent que s'escapaven. Teníem

uns enemics que eren els alemanys; molta gent ajudava, si no a combatre'ls, a sostreure'ls els qui podien agafar. Vet aquí." Vet aquí, sí. Com si fos la cosa més natural del món. "La gent del país coneixíem la frontera", continua; semblava lògic trobar la manera menys difícil de saltar-se-la. De fet, la promiscuïtat fronterera, habitual entre persones que viuen tant a tocar d'una ratlla que els diuen que hi és però que ningú no traça a terra, ajudava a donar una patina de normalitat al risc: "Hi ha propietats a mitges i si un pagès se n'anava a un prat de la frontera a treballar sempre ho podia justificar." Amb tot, continua, "això és aviat explicat, que no aviat fet".

Espardenyes a la neu. Eren moltes, les ramificacions que tenien cadascun dels grups operatius. Segons les conei-

xences, del parentiu, de la disponibilitat, es traçaven unes complicitats o unes altres, s'interconnexionaven, se subdividien.

Abans d'arribar al cementiri d'Enveig i ser recollits per la família Jubal o algú altre, molts dels fugitius s'havien amagat encara a Dorres, que queda una mica més amunt, a casa de Margarita i Germain Marty ("Marty", que es pronuncia "Martí" perquè ho és, malgrat la transformació ortogràfica: així ho mostra, a banda del sentit comú, la inscripció a la paret de la casa pairal: "Salvador 17 98Martí").

Dorres té tota la pinta d'un poble tranquil, ordenat, que sembla desvetllat i feliç, arrapat a la muntanya però no pas desesperadament: les pujades i baixades, els carrers costeruts i sinuosos col·locats amb aparent desmenjança però exacta-

ment allà on han de ser. Un petit monòlit, a la plaça, recorda el capellà Ginoux, l'actiu organitzador d'una particular i intricada xarxa resistent per entre la gent més normal del món. Al costat del monòlit, un safareig; i una dona que hi renta, en silenci, per a sorpresa d'urbanites visitants. A tocar del safareig, l'Hostal Marty, obert a recer del moviment que ha generat el centre de rehabilitació i antiga estació termal de les Escaldes, amb l'al·licient afegit de les aigües sulfuroses que hi ha a Dorres mateix, es mou amb la calma d'un dia fora de temporada. Allà hi espera, puntual, Margarita, i la brusa blava que accentua la claror dels seus ulls, grans i expressius. No hi ha fotografia perquè no ho vol de cap manera: "Sóc massa gran, jo, per a fotos!". Somriu i parla suau, però res no sembla poder-li tòrcer la voluntat.

Mentre s'explica amb la veu tan prima, asseguda al cafè sala d'estar, és fàcil perdre-li de seguida la pista a la mena de piranya dissecada que hi ha en una prestatgeria, als sofàs d'escaï color granat, les flors de plàstic sobre cada taula, les cortines. Mentre s'explica te l'imagines més jove, potser atemorida, enfredorida, caminant sobre la neu amb espadenyes, per no fer soroll, atenta al cruix de les botes alemanyes.

A casa seva, abans de l'existència de cap hostal i per mediació de Ginoux, acollien, amagaven i ajudaven a passar qui calgués: "Els fèiem passar a una cambra de la part de dalt i els donàvem menjar." El relat, després, sembla de pel·lícula: "Quan, de vegades, a la nit, si hi havia llum, passaven els alemanys patrullant i picaven a la porta, el meu germà i jo, amb un mànec d'escombra, picàvem tres cops al sostre de fusta: era el senyal perquè saltessin per la finestra, cap als prats."

Abans de deixar l'hostal, encara hi ha temps de preguntar-li a Margarita com la sent, avui, la frontera. Per a tota resposta, la insistència: tant sí com no, cal que vagis a l'ermita. És la Mare de Déu de Bell-lloc, antic monestir servita. Des d'allà dalt, veuràs: "Després, baixes i m'ho expliques." I té raó. Des d'allà dalt, després d'esquivar un parell de mastins del Pirineu que guarden ramat i ben podrien passar per un parell d'ossos

El Tren Grec, en arribar a l'estació de la Guingueta. Melitón Sala, actiu membre de la resistència i mort en un camp de concentració, va treballar en la construcció del Tren. Aquest Tren de via estreta comunica la Cerdanya amb el Conflent.

MÚRIA CADENUS

polars, es veu: des de l'ermita batuda per tots i cadascun dels vents del món, s'abraça la Cerdanya sencera. Des d'aquí dalt estant, qualsevol menció a la ratlla sembla un insult.

Val a dir que no és nova, aquesta sensació de tenir la comarca sencera estesa al davant. Passa sovint, en aquesta terra, a poc que enfilis un turó: és una comarca oberta; rodejada de muntanyes, però oberta. I no és una contradicció, això. No.

Rectoria i tren. Recapitem. Arribats a Dorres, els fugitius s'amagaven a cals Martí o a la mateixa església. D'aquí, de nit, pujaven pel camí de la Creu cap a Bell-lloc. Abans de ser a dalt, trencaven cap a Enveig. Allà, amagats al cementiri, esperaven el moment de fer cap a tor-

re Gelabert. "Mas francès", "mas espanyol" i rectoria de Puigcerdà. O el cinema. O l'hospital.

Perquè si els habitants de la comarca, d'un cantó o l'altre de la ratlla, trobaven i troben set-centes mil maneres de saltar-la, les xarxes d'evasió de la comarca tampoc no s'interrompien. I a Puigcerdà hi actuava una de la baules més heterogènies que ens puguem imaginar.

Josep Puig de Weber presidia aleshores Joves d'Acció Catòlica a Puigcerdà i treballava de taquiller al Casino Ceretà. El regentaven els germans Pepet i Rosita Lucas (una dona que feia olor de bombons, de cara rodona i amable, sempre pintada), amics de mossèn Joan Domènech, rector de Puigcerdà. Fins aquí, res d' excepcional (llevat de l'olor de bombons, que sempre és digna de recordar).

NÚRIA CADENAS

Dalt del Tren Groc, camí de Vilafranca del Conflent, la Cerdanya continua oferint el seu paisatge com el millor argument contra l'arbitrarietat fronterera. Diuen que ja hem passat la línia entre els estats. Tampis.

llibres www.llibres.com

Només llibres? Tot cultura

- Llibres
- Discos
- Vídeos
- CD-ROM
- Art
- Artesania

Les 5 promeses de llibres.com

- 1 Descompte mínim del 5% en tots els productes.
- 2 Tramesa gratuïta a partir de comanda mínima.
- 3 Substitució gratuïta en cas de defecte.
- 4 Total seguretat SSL de les vostres dades personals.
- 5 El nostre catàleg és el més extens: si no trobau el que cerqueu, us ho buscarem on calgui.

I si ho desitgeu podeu enviar-nos la comanda per fax al núm següent:
Fax 93 301 35 00

Destinem un 1% a **Mans Unides**

www.llibres.com

Proa Espais Diputació 250 Barcelona

Si no fos perquè el mossèn, de nit, s'acostava a fer un volt cap al cementiri de la Vila, o cap a torre Gelabert, com qui no vol la cosa. I, també com qui no vol, en solia tornar acompanyat. D'una colla de capellans joves, amb sotanes massa curtes, molt disciplinats, amics de Ginoux, posem per cas. D'una ombra arribada de la Guingueta que Puig de Weber deixava entrar gratuïtament al cinema del Casino, per indicació dels germans Lucas, i que hi podia veure, seguides, tantes sessions com fessin en un dia. D'un desconegut malalt provisional, atès amablement per les germanes de la congregació de l'Àngel Custodi i curat tan aviat com un maquinista anomenat "Bigotis" li trobava plaça al tender del seu tren.

Vet aquí la trama darrera d'un heterodox complot nascut i crescut i alimentat sota l'ombra fronterera dels estats. I al marge d'aquests. No deixa de ser curiós que, en una comarca que la ratlla defineix com a paradigma de frontera, l'únic acte que realment reconeix la divisió acabi essent, precisament, el de saltar-se-la.

Núria Cadenas